

Wojciech B. JĘDRYCKOWSKI

Kosarze (*Opiliones*) Roztocza

Abstract. The harvestmen of Roztocze upland were examined. Twelve species (with *Leiobunum tisciae* for the first time) were recorded.

WSTĘP

Badania faunistyczne kosarzy były prowadzone na terenie Polski przez wielu badaczy, z których J. RAFALSKI i W. STAREGA należą niewątpliwie do najwybitniejszych. Dokonali oni podsumowania rozmieszczenia gatunków *Opiliones* w Polsce w Katalogu fauny Polski (RAFALSKI 1960) i monografii kosarzy (STAREGA 1976). Szczególnie ta druga pozycja przynosi wiele cennych informacji o występowaniu poszczególnych gatunków w kraju i o ich bionomii. Duża liczba map umożliwiła analizę faunistyczną w zakresie posiadanej w tym okresie wiedzy o rozmieszczeniu kosarzy w Polsce.

Dane dotyczące Roztocza zawarte w cytowanej literaturze są w porównaniu z innymi regionami (np. Bieszczady czy Pieniny) skąpe i świadczą o niedostatecznej penetracji tego interesującego regionu. Uzupełnienie tej luki stało się zasadniczym celem badań prowadzonych przez autora w latach 1986–1990. Ogólne założenia projektu badawczego, w ramach którego prowadzono badania, zostały sformułowane przez LIANE, MIKOŁAJCZYKA i PIECHOCKIEGO (1992).

Badaniami objęto cały obszar Roztocza, ze szczególnym uwzględnieniem Roztoczańskiego Parku Narodowego. Podstawową metodą zbierania materiału było przeglądanie pni drzew, poszukiwanie zwierząt pod kamieniami, w szczelinach skał lub gleby, jak również przesiewanie ściółki przez sito entomologiczne. Materiał konserwowano w 75% alkoholu, a część okazów przechowywana jest w Muzeum i Instytucie Zoologii PAN w Warszawie.

Materiał do niniejszego opracowania zbierany był przez następujące osoby: W. B. JĘDRYCKOWSKI, A. LIANA, W. MIKOŁAJCZYK, A. SŁOJEWSKA, W. STAREGA. Wszystkim koleżankom i kolegom, którzy przyczynili się do wzbogacenia zbieranego materiału, składam w tym miejscu serdeczne podziękowania.

PRZEGLĄD GATUNKÓW

Trogulus tricarinatus (LINNAEUS)

Kąty II, Kawęczynek, Biała Góra, Horaj, Siedliska. (32 ♀♀, 2 juv.).

Na badanym terenie zbierany w ściółce starych lasów bukowych, w grądach i pod kamieniami na murawach kserotermicznych. Liczba złowionych okazów świadczy o tym, że gatunek ten jest na Roztoczu znacznie bardziej rozpowszechniony niż na pozostałych obszarach Polski.

Nemastoma lugubre (O.F. MÜLLER)

RPN: rezerваты: Jarugi, Nart, Kamienna Góra; Adamów – Lasy Komisarskie, Horaj, Hrebenne, Justynówka, Kawęczynek, Siedliska, Sołokije, Tarnawa koło Turobina. (63 ♂♂, 64 ♀♀).

N. lugubre należy do liczniejszych gatunków wśród spotykanych na terenie Roztocza. Występuje w ściółce borów jodłowych i sosnowych, w buczynach, grądach i w dąbrowach.

Mitostoma chrysomelas (HERMANN)

RPN: rez. Bukowa Góra; Kawęczynek. (2 ♀♀).

M. chrysomelas należy do gatunków występujących w całej Polsce. Na Roztoczu gatunek ten łowiony był w ściółce buczyn, w miejscach o znacznej wilgotności.

Leiobunum tisciae AVRAM

RPN: rezerваты: Nart, Zwierzyniec; Hrebenne, Horaj. (32 ♂♂, 11 ♀♀).

L. tisciae jest gatunkiem nowym dla fauny Polski. W swojej monografii dotyczącej kosarzy Polski W. STAREGA (1976) poddaje w wątpliwość odrębność gatunkową *L. tisciae*. Autor uznał ten gatunek za synonim *L. rupestre*. Dalsze badania wykazały niewątpliwą odrębność *L. tisciae* od *L. rupestre*. Okazy zbierane na Roztoczu należą do *L. tisciae*.

L. tisciae na badanym terenie łowiony był na pniach drzew w borach sosnowych, w buczynach, w starym kamieniołomie porośniętym zaroślami kserotermicznymi i na ścianach zewnętrznych zabudowań.

Mitopus morio (FABRICIUS)

RPN: rezerваты: Bukowa Góra, Jarugi; Zwierzyniec; Horaj, Kawęczynek. (2 ♂♂, 17 ♀♀, 36 juv.).

Na badanym terenie *M. morio* występuje w borach sosnowych, w buczynach, grądach i na murawach kserotermicznych.

Oligolophus tridens (C.L. KOCH)

RPN: rez. Bukowa Góra, „Stawy Echo”; Kąty II, Kornie. (20 ♂♂, 33 ♀♀).

O. tridens jest gatunkiem rozpowszechnionym w całej Polsce. Na Roztoczu występuje w ściółce jedlin, buczyn, dąbrów i zarośli kserotermicznych. Należy do nielicznych gatunków *Opiliones* występujących na torfowiskach.

Lacinius horridus (PANZER)

RPN: Zwierzyniec; Kawęczynek. (50 ♂♂, 43 juv.).

Gatunek ten jest pospolity w całym kraju. Na Roztoczu występuje głównie w ściółce borów sosnowych i zarośli kserotermicznych, oraz w wiejskich ogrodach, położonych w pobliżu lasów.

Lacinius ephippiatus (C.L. KOCH)

RPN: rez. Bukowa Góra, Zwierzyniec; Horaj, Kawęczynek. (11 ♂♂, 12 ♀♀, 11 juv.).

Gatunek ten jest pospolity w całej Polsce. Na badanym terenie zbierano pojedyncze okazy w ściółce borów jodłowych i sosnowych, w buczynach i na murawach kserotermicznych.

Phalangium opilio LINNAEUS

Biała Góra, Biały Słup koło Zwierzynca, Kawęczynek, Wieprzec koło Zamościa. (20 ♂♂, 5 ♀♀, 2 juv.).

P. opilio jest jednym z najczęściej spotykanych w Polsce gatunków – preferuje miejsca odsłonięte i dobrze naświetlone. Na Roztoczu łowiono go na skraju łąk, w zaroślach kserotermicznych, na łąkach i na ścianach zabudowań.

Rilena triangularis (HERBST)

RPN: rezerwy: Bukowa Góra, Jarugi; Kosobudy, „Czarny Staw”, Zwierzyniec, Majdan Kasztelański; rez. Jałowce koło Tomaszowa Lubelskiego, Adamów, Biała Góra, Horaj, Kawęczynek, Kały II, Kornie, Kruglik, Siedliska. (35 ♂♂, 245 ♀♀, 66 juv.).

R. triangularis jest gatunkiem pospolitym w całej Polsce. Na Roztoczu występuje w większości z badanych środowisk (tab. I). Najliczniej łowiony był w buczynach i na łąkach.

Lophopilio palpinalis (HERBST)

RPN: Kamienna Góra, rezerwy: Bukowa Góra, Jarugi, Nart; Adamów, Horaj, Hrebenne, Kawęczynek, Kały II, Majdan Kasztelański, Sołokije. (82 ♂♂, 17 ♀♀, 451 juv.).

L. palpinalis należy do gatunków pospolitych w całej Polsce. Na Roztoczu jest najliczniejszym kosarzem, występującym w większości badanych środowisk. Największą liczebność zanotowano w borach jodłowych, gdzie złowiono ponad 400 osobników.

Opilio parietinus (DE GEER)

Zwierzyniec. (1 ♂, 31 ♀♀).

Gatunek synantropijny, występujący w całej Polsce. Na Roztoczu łowiony był wyłącznie na terenie zabudowań.

CHARAKTERYSTYKA FAUNISTYCZNA BADANYCH ŚRODOWISK

Charakterystyka środowisk występujących na terenie Roztocza została podana w publikacji IZDEBSKIEGO, LORENSA i POPIÓŁKA (1992), dlatego też w niniejszym opracowaniu opis badanych środowisk został ograniczony do niezbędnego minimum i dotyczy zespołów roślinnych zestawionych w tabeli I.

Tabela I. Występowanie *Opiliones* w badanych środowiskach

1 - bór jodłowy, 2 - bór sosnowy, 3 - buczyna, 4 - grąd, 5 - dąbrowa, 6 - zarośla kserotermiczne, 7 - murawy kserotermiczne, 8 - ols, 9 - łąki, 10 - torfowiska, 11 - środowiska synantropijne, 12 - razem

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
<i>T. tricarinatus</i>			12	1		11						24
<i>N. lugubre</i>	20	1	40	37	20							155
<i>M. chrysomelas</i>			2									118
<i>L. tisciae</i>		10	22			6					5	43
<i>M. morio</i>		2	30	13			10					55
<i>O. tridens</i>	15		3		1	10				24		53
<i>L. horridus</i>		40				2					51	93
<i>L. ephippiatus</i>	4	1	10				2		7			24
<i>P. opilio</i>				10		3			2		12	27
<i>R. triangularis</i>	1	24	142			9	13	7	142	4		342
<i>L. palpinalis</i>	401		71	25	31	3		19				550
<i>O. parietinus</i>											32	32
suma	441	78	332	86	52	44	25	26	151	28	100	1363

1. Jedliny (*Abietetum polonicum*) zajmują na Roztoczu znaczne obszary tworząc kilka podzespołów, nie wpływają w istotny sposób na zróżnicowanie fauny kosarzy.

W jedlinach Roztocza stwierdzono występowanie 5 gatunków kosarzy, z których *Lophopilio palpinalis* jest gatunkiem dominującym i najliczniejszym w tym właśnie środowisku. Spotykane tu gatunki należą do pospolitych w całej niemal Polsce.

2. Bory sosnowe różnych typów należą do najbardziej rozpowszechnionej formacji leśnej na całym Roztoczu. Pomimo znacznego zróżnicowania mają faunę kosarzy składającą się z 6 gatunków. Oprócz form naściółkowych występują tu gatunki typowe dla pni i koron drzew. Gatunkiem dominującym jest *Lacinus horridus* – gatunek ściółkowy.

3. Buczyna karpacka (*Dentario glandulosae-Fagetum*) jest charakterystycznym dla Roztocza leśnym zbiorowiskiem. W zależności od żyzności siedliska wyróżnia się kilka odmian buczyn. W buczynach stwierdzono największe bogactwo gatunkowe kosarzy. Zarejestrowano 9 gatunków, z których *Mitostoma chrysomelas* występuje tylko w tym środowisku. Gatunkiem dominującym jest *Rilena triangularis* – gatunek rozpowszechniony w całej Polsce i spotykany na ziołach i w koronach drzew.

4. Grądy (*Tilio-Carpinetum*) spotyka się na całym Roztoczu. Największe ich kompleksy występują w części zachodniej i południowej.

W grądach Roztocza stwierdzono występowanie 5 gatunków kosarzy, z których najliczniej łowionym był *Nemastoma lugubre*. Większość spotykanych tu gatunków należy do form ściółkowych lub – jak *Trogulus tricarinatus* – do form glebowych.

5. Zarośla kserotermiczne są bardzo zróżnicowane gatunkowo i często występują w sąsiedztwie muraw kserotermicznych i dąbrów.

Fauna kosarzy składa się z 7 gatunków, z których *Trogulus tricarinatus* i *Oligolophus tridens* są dominantami.

6. Murawy kserotermiczne (*Inuletum ensifoliae*), bardzo rozpowszechnione na Wyżynie Lubelskiej, na Roztoczu tworzą niewielkie płyty, przechodzące często w zespół zarośli kserotermicznych lub dąbrów.

Fauna kosarzy jest uboga, składa się bowiem z 3 gatunków występujących w większości badanych środowisk.

7. Olsy (*Ribo nigri-Alnetum*) tworzą wąskie pasma wzdłuż cieków wodnych – głównie na Roztoczu Środkowym i Południowym.

Stwierdzono obecność tylko 2 gatunków, pospolitych w całej Polsce.

8. Łąki na Roztoczu są reprezentowane przez różne asocjacje roślinne, zależnie od żyzności siedliska i topografii terenu.

Fauna kosarzy składa się z 3 gatunków, z których *Rilena triangularis* jest dominantem i osiąga w tym środowisku bardzo wysoką liczebność.

9. Torfowiska są częste na Roztoczu, aczkolwiek występują na ogół w postaci niewielkich płątów.

Stwierdzono występowanie tylko 2 gatunków, z których *Oligolophus tridens* był zdecydowanie najliczniejszy.

10. Środowiska synantropijne to głównie zabudowania gospodarcze, budynki mieszkalne i ogrody.

Fauna kosarzy składa się z 3 gatunków, z których *Opilio parietinus* (gatunek typowo synantropijny) występował tylko tutaj.

WNIOSKI

Kosarze występujące na terenie Roztocza należą do gatunków pospolitych w całej Polsce, o szerokim spektrum ekologicznym. Wyjątkiem może się okazać *Leiobunum tisciae*, którego rozmieszczenie w Polsce nie jest jeszcze dobrze znane. Ze względu na liczbę spotykanych gatunków, Roztocze należy do regionów średnio bogatych. Brak jest elementów karpackich czy też wschodnioeuropejskich,

które są dość dobrze reprezentowane wśród roślin naczyniowych a także wśród wielu grup zwierząt.

Większość gatunków (wyjątkiem jest tu synantropijny *O. parietinus*) nie wykazuje wyraźnych preferencji środowiskowych. Zasadniczego podziału według kryteriów środowiskowych można dokonać wyróżniając gatunki leśne, do których należą: *N. lugubre*, *N. chrysomelas*, *L. horridus*, *M. morio* i *L. palpinalis*. Pozostałe gatunki spotyka się zarówno na stanowiskach otwartych, jak i leśnych.

PIŚMIENNICTWO

- IZDEBSKI K., LORENS B., POPIOLEK Z. 1992. Szata roślinna wybranych powierzchni obszaru Roztocza na tle warunków siedliskowych. *Fragm. faun.*, Warszawa, 35: 237-283.
- LIANA A., MIKOŁAJCZYK W., PIECHOCKI A. 1992. Wstęp do opracowania zbiorowego „Fauna Roztocza”. *Fragm. faun.*, Warszawa, 35: 219-235.
- RAFALSKI J. 1960. Kosarze – *Opiliones*. *Katalog fauny Polski*, 32, 2, Warszawa, 29 ss., 1 mapa.
- STAREGA W. 1976. *Opiliones* – Kosarze (*Arachnoidea*). *Fauna Polski*, 5, Warszawa, 197 ss., 276 ff.

Muzeum i Instytut Zoologii PAN
ul. Wilcza 64, 00-679 Warszawa

SUMMARY

[Title: Harvestmen (*Opiliones*) of Roztocze.]

The faunistic investigations were carried out in the Roztocze region (southeastern part of Poland) and its neighbourhood. Over 1800 specimens were examined. They belonged to twelve species. *Leiobunum tisciae* is a species new to the Polish fauna. The material was obtained from the following habitats (Table I.): 1. Coniferous forest (*Abietetum polonicum*) – five species; 2. pine forest – six species; 3. beech forest (*Dentario glandulosae-Fagetum*) – nine species; 4. deciduous forest (*Tilio-Carpinetum*) – five species; 5. oak forest (*Potentillo albae-Quercetum*) – three species; 6. bushes – seven species; 7. grassland – three species; 8. alder forest – two species; 9. meadows – three species; 10. peat-bogs – two species; 11. synanthropic habitats – four species.